

FÉLBEHAGYOTT ÍRÁSOK

(Adalékok az abbagyás lélektanához)

B. Szabó György

1955. június

1.

(*hat éves feljegyzések egy „tévelygő” tévelygéseiről*)

„A pártokban szinte mindig létező, nem egyszer uralomra jutott szektaszellem összeütközései a költészettel fordulnak elő legtöbbször a gyakorlatban... Aki ezt a kérdést (az irányítás kérdését) bürokratikusán, előírászerűen fogja fel (mindegy, hogy milyen párt- vagy osztályelőírás alapján), súlyos károkat okozhat... A pártköltő sohase vezér, vagy sorkatona, hanem mindig partizán. Vagyis, ha igazi pártköltő, mély egyetértésben van a párt történeti hivatásával, a párt által kijelölt nagy sztratégiai útvonallal. Ezen belül azonban egyéni eszközeivel, saját felelősségére kell, hogy megnyilatkozzék. Ez nem jelent sem anarchiát, sem véletlenszerű összefüggést, csupán a párttevékenység és a pártköltő lényeges vonásai közti helyes kapcsolat felismerését és gyakorlati alkalmazását..."

Semmiféle „intézkedés” vagy „intézmény”, vagy „irányítás” nem adhat új fejlődési irányt a művészetnek. Erre kizárólag az alkotóművészek képesek, persze nem függetlenül az élet, a társadalom átalakulásától.”

(Lukács György: Pártköltészet. Irodalom és demokrácia. Bp. 1948.)

(*és a „tévelygések” tévelygőiről*)

Rudas: „Lukács elvtárs gondosan elkerüli, hogy az általa felállított „törvényszerűséget” alkalmazza a szocialista társadalom kultúrájára, vagyis, hogy kijelentse: erre a társadalomra nem érvényes ez az „egyenlőtlen fejlődés”. Ez pedig annál nagyobb hiba, mert mint láttuk, alaposan fel lehet tételezni, hogy Lukács a szovjet kultúrát nem tekinti „még” szocialista kultúrának — vagyis, más szóval, az „egyenlőtlen fejlődés” törvényét a szovjet kultúrára is érvényesnek tartja.”

Fagyeyev: „Különböző nemzetközi kongresszusokon és értekezleteken találkozunk Lukács György magyar teoretikussal. Munkájá-

ban sok minden aggasztó. Az ember azt várná, hogy Lukácsnak, aki hosszú évekig tartózkodott a Szovjetunióban és ismeri annak szellemi életét, meg kellene értenie, micsoda jelentősége van a népi demokráciák számára a mi szellemi életünkről való igaz információknak. Lukács azonban mindenütt és minden módon hallgatólagosan teszi túl magát a Szovjetunió kultúrtapasztalatain."

Révai: „A szocialista trásadalomban, amely épül (és amely már felépült) a nép nem óhajtja, hogy már „kész” irodalmi műveket, bocsánat a kifejezésért — „konfekciós” irodalmat vásároljon, hanem beleavatkozik magába az alkotó munkába, megmondja, hogy mit akar és hogyan akar, igyekszik, hogy az írókat megnyerje ahhoz, hogy műveiket „mértékre készítsék” és a „nép testére szabják”. A párt vezetése végső fokon azt jelenti, hogy a nép „megrendeléseit” kézbesíti...”

(s végül: a tévelygő „megtéréséről”)

Lukács: „Ennek a kérdésnek központi jelentősége abban is megnyilvánul, hogy tudatosan vagy öntudatlanul állandóan fennáll az értelmiség, az írók körében egy olyanfajta raffinált ellenállás a szocializmus, a szocialista kultúra ellen, hogy általában elismerik, sőt esetleg kifejezetten igenlik a szocializmust, ellenben elvetik annak a konkrét és valóságos megtestülését a Szovjetunió kultúrájában... A szocializmus: valóság, még pedig egyféle és egyértelmű valóság: az, ami a Szovjetunióban megvalósult. Aki a valóságtól vagyis a Szovjetuniótól eltekintve akar szocializmust, nem akarhatja azt igazán, sőt lényegében, objektíve ellenszegül neki... Nem állott kellő nyomatékkal előtérben a szovjetkultúra szerepe kulturális átalakulásunkban és újjászületésünkben. Ez pedig minden kérdés középpontja. Egy mai Bacványinak állandóan kellene hangsúlyozni: „Vigyázzó szemetek Moszkvára vessétek!” A Szovjetunióban természetesen a szovjetirodalom és művészet irányítása a Lenin-meghatározta vonalon fut... Hogy csak egy legújabb példát soroljanak fel, a Petőfi ünnepségek alkalmával nálunk járt Scservina, a filmügyek miniszter-helyettese kiemelten hangsúlyozta az alkotó művészek teljes művészi szabadságát. Ugyanezt emelte ki Alekszandrov elvtárs, Sztalin-díjjal kitüntetett rendező. A szovjetirodalom terén az én tudományos felkészültségem messze elmarad a tudás mögött, mellyel más téren rendelkezem.

„Vigyázzó szemetek Mosztvára vessétek!” Ez az irányítás hiányzott eddigi kritikusi tevékenységemből. Ezt a hiányt remélem már a közeljövőben kipótolni.”

(ceruzasorok: még három idézet, megjegyzésekkel:)

I. *Lukács mondja:* „Az, hogy a mai esztétikus, kritikus, esszéista hogyan foglal állást a szovjetirodalom kérdéseire (a hallgatást is állásfogalásnak értelmezhetik bizonyos körülmények között), nem tudományos kérdés a szó akadémikus értelmében”.

(s a saját alkotói, művészi lelkiismeretéhez?)

II. *Lukács mondja*: „... a Magyarországon lejátszódó, szociális tartalmában forradalmi átalakulás viszonylag békésen folyt le.”

(tömören: nem szervezett forradalmi harc, hanem idegen felszabadító hadsereg!)

III. *Lukács mondja*: Jugoszlávia fölénye szomszédjai felett épp arra vezethető vissza, hogy benne az államformák szervesen nőttek ki a felszabadulási harc-teremtette közvetlenül demokratikus cselekvési formákból”.

(Lukács könyvének második, javított kiadásában ez a gondolat már nem szerepel. a tévelgő többé nem „tévelgő”!?)

2.

(egy érettségi dolgozat közhelyei 1955-ben)

„világrengető események”; „hazánkra rátaposott az imperialista csizma, amelynek útját népellenes rezsimek készítették elő”; „könnyörtelen és véres elnyomás”; „négy felejthetetlenül súlyos év után”; „népi forradalmunk tövises és verejtékes úton szerzett magának érvényesülést”; „legyűrték az akadályokat”; „*Damokles kardjaként* függ az emberiség felett az atom- és hidrogénbomba alkalmazásának fenyegető veszélye”; „roppant jelentőségű”; „roppant eredmény”; „óriási tekintélynek örvendő hazánk”; „szörnyű csapás”; „leküzdhetetlen nehézség”; „gazdag lehetőség”; „hiszem és biztos vagyok abban, hogy...”

(ceruzasorok: ki győznél kijegyezni? egy ifjúság nem tud emberi hangon szólni politikáról, demokráciáról, szocializmusról, frázis, semmitmondás, közhelyek. ki a hibás? Nem bennük, bennünk a hiba! még nem késő beismerni, holnap már késő lehet. tenni valamit!)

1956. február

3.

(egy képzelt beszélgetés irodalomról 1924-ben)

Pest, 1824. május 21. A pesti Városi Színházban ma adják elő másodikban Kisfaludy Károly Kemény Simon című eredeti hazai drámáját. Az utolsó jelenet: Kemény Simon halott, harcosai pajzsokon hozzák a hős hadvezért, aki Hunyadi páncélját öltve magára megtévesztette a török sereget, s így tette lehetővé, hogy Hunyadi János seregével döntő csapást mérjen a törökre.

Katonaság halad át a színpadon, földhöz eresztett lándzsákkal, a halott hőst Hunyadi és alvezérei kísérik.

A színészek ünnepélyesen, pátosszal. „színészkedve” játsszák szerepüket!

Ida: (a halott hős fiatal felesége, kitörve, sírva). Igaz, hát igaz, ő nincs már! a legjobb, ki e földön élt! Kemény! — Így látlak meg téged!

Hunyadi: Szüntesd könnyeidet, nagyobb az ő tette e földi fájdalomnál. S te is öreg Kemény, a hős bajnok atyja, élted legszebb perccenetjét most ünnepelheted! Fiadé a mai dicsőség, ő volt a vezér, a törökverő! Nekem volt ez a halál szánva, ő nagy-lelkűen felváltott; de azzal utat mutatott, mint kell élni és halni.

- Ida:* (kisfiát magához ölelve) Fiam! lény apádhoz hasonló, hős, bajnok, vitéz!
- Hunyadi:* Ahol elesett, ott legyen sírja; márvány ne ékesítse halmát; nevét tette örökké hirdeti. Félre tehát minden búsongással! Fel a zászlóval! Barátim, új erővel üldözzük az ellenséget. Győzedelmi hang harsogjon a levegőben!
(ünnepélyes diadalinduló)
A halál csak a porból valót ragadja el, Kemény él, él, míg a magyar lehel!
(hatalmas taps, éljen, vívát! a színházi közönség zaja, dobogása; újra meg újra ismétlődik, s amikor csendesedik, megkezdődik).

(A KÉZPELT BESZÉLGETÉS ELEJE)

- Bajza:* Nagyobb siker, több néző, mint valaha is! S mennyi taps!
Kisfaludy: (kedvetlenül, gúnyosan) Győz a magyar, s tapsra ez ott fenn elég. Edes barátom, Bajza, ezt a drámát, mint Sándor bátyám drámáit is, már nem tudom szeretni. Balul értett hazafiság van előtve rajta. A képzelet, a cselekedetek, az ízlés, a nemesebb lelki morál hiányolható s talán sértve vagyok. A buta magyarnak, ki olvas és nem gondol, tetszhetik, a józan ész lehetetlen, hogy megnyugvást találjon ily érzéseken... Jer, induljunk haza...
(még hallatszik a taps. az utcán folytatódik a beszélgetés, éjszaka.)
- Kisfaludy:* Sajnálom, hogy egy drámát is kiadtam, mert talán a kritikát sem érdemlik meg...
- Bajza:* Recenzió, recenzió, recenzió! Bár már előbb divatban lett volna nálunk, tovább haladtunk volna, s talán édes barátom is negyvenkét drámájának ráspolgtatásában.
- Kisfaludy:* Meghigye, barátom, Bajzám, a recenzióktól nem irtózom... De csak hazafiságból valamely munkát dicsérni annyi, mint a hazával elhitétni, hogy szebbre, jobbra számot nem tarthat... A pusztá dicséret csak buzgóságot szülhet (s azt is csak a szerényebb résznél), de előmenetelt soha!... A művészet többet kíván, a mévelt ember többet vár! Sok drámámat nem úgy írtam, mint Poéta, hanem mint Hazafi, s hívém, hogy ha Honyi Múzsánk a Hazafit újra felébreszti, akkor elértem célomat... Most már nem így hiszem...
- Bajza:* Íróinkban, Publikumunkban s Nemzetünkben még sok bárdolni való van, s köztünk még sok tized elfolyta után fog universálódni a valódi csfn. Voltaireknek kellene támadni köztünk, kik a kultúrában való resolúcióra szemünket nyitogatnák s bennünket ahhoz jó előre szoktatnának...
- Kisfaludy:* Bízom az Auróra íróiban! Sajnálom, hogy édes barátomat egy ideig nélkülözni leszünk kénytelenek itt Pesten, s a pozsonyi jurátusság és országgyűlés miatt talán ideje sem leszen elegendő a dolgozásra... Én számot tartok jövő dolgozásaira. Írja meg ezután az Auróráról őszinte véleményét. Tudja édes barátom, mily kedvesen veszem őszinteség és barátság ítéletét.
- Bajza:* (határozottan) Ígérem, hogy dolgozandok az Auróra-ba. Valóban közfenyítékre méltók oly emberek, kik a Hazafiúság-

nak örve alatt visszaélnék a Nemzet nagylelkűségével, an- nál is inkább, mert ők nem is írók! A szemfényvesztést, a csalást, melyek elhatalmaztak Literatúránk színe alatt, keményen üldözndem!

Kisfaludy: Köszönöm, édes barátom! Késő van. A jó szerencse vezérelje ösvényén, tartson meg ezentúl is baráti emlékében...

(A KÉPZELT BESZÉLGETÉS KÖZEPE)

(ugyanaz év őszén, Kisfaludy lakásán. íróasztala mögött, háziköntösben, Kisfaludy. körülötte ülnek: Toldy-Schedel Ferenc, Vörösmarty, Czuczor. a házigazda az Andor és Juczi írását olvassa. derű, nevetés.)

Kisfaludy: Az írás mottója pedig ekképen hangzik: (lassan, tagolva) Összezavart hangok, nap, hold, láng, fergeteg, ég /Föld, bú, panasz és új szók a költőt nem teszik ám még./ Benned azért ha nem él a nagy s szép érzete, hagyj fel! /Mert sas- szárnyakon is, ha erőd nincs, szinte alant jársz./

Toldy: Talán megértik íróink, hogy dagály nélkül kell írni; nem lehet tovább elvünk, hogy maradjunk a szent régiben, ez alapja nemzeti életünknek! S ily fonák vélemény vezet még sok író; s ők azok, kik durvaságban erőt, hiú sallangokban hazafiságot keresve, a literatúra méltóságát lealacsonyítják, a míveltebb publikumot elidegenítik s a köztünk lakó jöve- vényeket méltó gúnyra fakasztják.

Kisfaludy: Valóban, kedves barátom, Schedel! S nemcsak ez veszélyes literatúránkra, ez a dentumoger nyelv, hanem árt a csupa édességtől elkeseredett nyelv is, amikor az író sziszeg, piszeg, vizsgálatlanul körülmetéli a szókat; most francia, majd né- met finomsággal a nyelvet természetéből kivesszi, s mit az ér- telmes bűvár alkot, azt vakon s a túlságig utánozva lerontja. Nem a felvett tárgy lelkes kidolgozása, csak új hang a fő célja. Keresse a költő a nyelv virágait, keresse az újítást itt is és erőfeszítése eredményes leend. Vétkes és ízetlen szokás enyésző dicséretért leszállni a régít kedvelő sokasághoz, ahelyett, hogy szükségéhez képest, de a nyelv természetével egyezőleg újat teremtsen s az olvasót magához fölemelje!... A tárgy és képzés hiánya egyre érezhetőbb.

Vörösmarty: Ily ferde kinövésék mindenütt vannak a literatúrában! Baj azonban, hogy nálunk ezek úzik a legnagyobb lármát s a publicumot a literatúránktól elidegenítik!

(A KÉPZELT BESZÉLGETÉS VÉGE)

(Kisfaludy Károly, nénjével, Trézszivel)

Kisfaludy: A kritika nem ismerhet személyt, csak a művet: ezáltal tan- nulja meg a közönség a lelkes író tisztelni. Ezt azonban néhány elkényeztetett író megbántásnak tartja. Nem lehet mindenik félnek eleget tenni, s itt a kedvezésnek nincs helye. Literatúránk előmeneteléről van szó... Amit a jelen el- hallgat, azt az idő annál keményebben kimondja!... S itt a vénségi kötelék sem kötelezhet. Szívből sajnálom, Tré-

ZORAN PAVLOVIĆ nagy totem

zsim, hogy bátyánk, Sándor, az ünnepelt Himfy, megtagadta velem és az Aurórával a közösséget, de ezt mint testvér sajnálom, mint író nem!

Trézsi: Károly, a fiatalabbnak illik megkérlelni az idősebbet! Menynyit búslakodott miattad, hogyan igyekezett atyánkat meggyőzni igazadról, s arról, hogy tévelyedésed ellenére sem szabad megfeledkezni rólad a testamentumban, s megillet az anyai juss!...

Kisfaludy: Jó Trézsim, anya helyett anyám, értelek! Mint testvér megkérlelhetem Sándort, de mint író — soha! S Kazinczyt sem kérlelhetem meg, pedig nagyrabecsülöm őt!...

Trézsi: Konok vagy, Károly!

Kisfaludy: Nem! Csak nem engedhetem, hogy a csendes érdemen kevélyek és hivatlanok packázzanak!

Trézsi: Nem gondolsz magaddal. Az Auróra minden javadat fölemésztendi, az írótság ellenségeket terem, egészséged romlik...

Kisfaludy: (meggyőződéssel) A literatura egyedül a lélek szabad honja, oda semmi mellékes út nem vezet, csak a tehetség! Itt se arisztokrácia, se diktátor fel nem állhat, s ha valaki magát ez utóbbinak képzei, mennydöröghet ugyan rövid ideig ingó lejtőjén, de utóbb kacaj közt leperdül...

(ceruzások: a magyar irodalom története — hangképekben?
mennyi aktuális, mai kérdés!)

1956 július vége

4.

(NÉGY VAZLATOS FEJEZET EGY TÖREDÉKES NAPLÓBÓL)

*„ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzletedben
se vagy független,
fönt a tejút is már más:
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,*

*a nyüzsgő égi sátor:
egyetlen munkatábor...”*

A Dumánál

Felettünk a Vár csupasz, üszkös, romos falai; a szétlőtt kupola: intő emlékezés. Jobb kéz felől a Lánchíd, régi, Széchenyi-álmodta alakjában, mintha tagadná a háborús viharokat.

M ül velem szemben. Nyolc éve láttam. Kissé deresebb a haja, tekintetében több a nyugtalanság. Vagy csak én gondolom az utóbbit? Bizonyos, hogy kevesebb ebben a hirtelen lobogó emberben a lelkesedés, mint nyolc éve.

— Mit dolgozott ez a nép! Ha láttad volna az első éveket. Lelkesen takarított romokat, épített gyárakat, utcasorokat. A jelszavakat akkor még nem jelszavaknak tudta: hitt bennük.

— S akkor, egyszerre, váratlanul, mint mikor egy tegnap még ép testben megpattan egy fontos idegszál, s hirtelen megbénul: minden megváltozott: a munka kényszerre lett, a szabadság zsarnoksággá. A nép csak szónonki beszédekben és vezércikkekben volt az ország birtokosa; valóságosan: megbízhatatlan, kiskorú és társadalomellenes emberekből álló söpredék. Dirigálni, fegyelmezni, kényszeríteni kell. S a nép, a lelkesen dolgozó, egyre biztosabban érezte, hogy kívülrekedt ismét. Megtanult bizalmatlan lenni, kijárta a kétszínűség magasiskoláját, megtanult kételkedni. Dolgozott, kényszerből, de már tudta, hogy nem saját magának. Iparunk hihetetlenül leromlott: selejtet termelünk, s mezőgazdasági terményeinket sem keresik többé a világpiacon: nem vagyunk versenyképesek.

(Fehér sirály röpköd felettünk, majd hirtelen lecsap a vízre.)

— Életszínvonal? Beszélhetünk-e egyáltalán életszínvonalról, igényekről?

(Vontatógőzös négy megrakott uszályal ereszkedik a Dunán.)

— A szocializmus ügyét alaposan lejáratták nálunk. Kompromittálták, s a nép lassan már-már úgy hiszi, hogy ez, ami a szeme előtt folyik, ez a szocializmus.

(A szomszéd asztalhoz törzstisztek telepednek le, uniformisuk idegen, s amikor megszólalnak, furcsa, hogy magyarul beszélnek.)

— Jól tudjuk, hogy ott lenni, ott valami új születik, igazi szocializmus, emberi, humánus. Negyvennyolc után mind többen sejtik az igazságot. Sok még a találgatás, de soha senki bennünket objektíven nem informált. Pár száz kilométer mindössze a két főváros között, s nem tudjuk, mi is történik a szomszédban, a másik országban.

(Szél borzolja a vizet: apró hullámocskák hátán nesztelenül lopakodik az éjszaka.)

(„A tömegek hatalmas alkotó ereje nem egyszer megnyilatkozott a felszabadulás óta elmúlt évek során. Lehet és kell hinni a tömegek alkotó készségében, nemcsak a terv végrehajtásánál, hanem már az alapvonalak kidolgozásában is. Ha megkötjük a tömegek hitét, alkotó készségét, fantáziáját, a törvénytelen és törvényellenes intézkedésekkel gúzsba kötjük alkotó kezét, ha parancsszóra mechanikus kivitelezővé akarjuk süllyeszteni őket, minden százalék elérhetetlen vágyálommá válik. De ha engedjük kibontakozni az alkotó kedvet, ha megértjük, hogy minden ember a maga posztjában felelős azért, amit tesz és nem tesz, ha a tömegek meggyőződnek arról, hogy annak, amit tesznek, van célja és értelme, akkor újra csodákat tehetünk.”

Markos György: Ember tervez — ember végez. Irodalmi Újság, 1956. június 2.)

*„mert zsarnokság szól
lázból, harangozásból,*

*papból, kinek gyónol,
a prédikációból,
templom, parlament, kánpad:
megannyi színpad...”*

Utazás tavaszi autóbusszon

— Csodálatosan változtak meg évfolyamtársaink a tizenkét év alatt — mondja T halkán, felém fordulva a zsúfolt autóbusszban. — Különösen az utóbbi nyolc esztendő meztelenre vetkőztette az embert; lappangó, is-

meretlen tulajdonságok kerekedtek felül. Akiról még tegnap úgy hitted, hogy jóbarátod, egyszerre más lett. Néha egyetlen éjszaka kellett a metamorfózishoz.

— Emlékszel évfolyamtársainkra, arra a néhányra, akik rendszeresen végigolvasták a napi breviárium latin szövegét mindennap, a gyónó-áldozó bigott katolikusokra, a szerzetesrendi gimnáziumok növendékeire, akik olyan faképpel jártak körülöttünk, mintha kolostorban élnénk? Hány-szor gúnyolódtunk rajtuk, amikor rajtacsíptük őket a hálószoza padlóján térdepelve, ima közben. Legtöbbjük párttag lett! Dogmatikus, merev, talmudista kommunista, elvégezték a politikai iskolát, politikai karriert futnak ma.

— Felfedezték az új istent és az új breviáriumot — fúzi hozzá R gúnyosan.

— Ők vannak, s a hasonlók vezető állásokban. Mint egykor a rózsafüzért, ma mechanikusan mormolják a párttörténetet. Hiányzik az őszinteség az emberekből. Nem sejtethed, milyen hátsó gondolat bújjik meg egy-egy ismerősöd véleménye, megjegyzése, közbeszólása, hallgatása mögött. Most kezdenek megszólalni a taggyűléseken, persze még mindig óvatosan, és lényegtelen kérdésekben. De már ez is valami.

— Halkabban beszéljünk — húzódik közelebb R. — Nem szeretem az autóbust, ember ember hátán szorong, minden szót meghallhat, aki kíváncsi.

— Ah, ezen már túl vagyunk. Te talán el sem tudod képzelni — fordul most felém T —, hogy milyen hallgató villamosaink és autóbuszaink voltak majd tíz éven át... Egyetlen szót sem szólt senki, ismerősök ép-pencsak biccentettek egymásnak. Makacs, elkeseredett, keserves hallgatás... Sok ember megjárta addig. — Hallgatni arany — a szocializmusban is — mondta erre a nép. És hallgatott. Konok, félelmetes némaság. Hallgató ország voltunk — háborgó ország vagyunk! — mondja elgondolkodva. Szemében gond.

Itt járunk már a budai dombok fái és bokrai között és a zajjal kicsapódó autóbuszajtón át erőszakosan benyomul a tavasz.

(„Azért akarok erről beszélni, mert ritkán éreztem ilyen kínzóan a mi felelősségünket, mint éppen itt, Moszkvában és éppen egy színházi előadás, a jugoszláv drámai színház bemutatkozása után. Talán különösnek tűnik ez, hiszen a Jugoszlávia ellen összehordott szörnyű vádak között az volt a legkevésbé jelentős, amit kultúrájára szórtak... Talán sokan megértik, hogy a kezembe nyomott műsor, s a két előadás számomra többet jelentett, mint bármelyik színház bármilyen nagyszerű műsora vagy előadása. A nagyon nagy öröm (az ilyen nagyigényű, kibicsaklás nélküli műsornak és művészeknek szívből lehet örülni) s az elszorító kérdés (miért csak most ismerhettem ezt meg?) mellett egy felismerést is: ha én a jugoszláv drámai színház munkájáról 3—4 évvel ezelőtt csupán annyit megtudok, mint amennyiről az a műsor beszél, s erre minden akadály ellenére találhattam volna lehetőséget, lehet, hogy továbbra sem tudtam volna, ki az igazi munkásáruló, s kit csak gyaláznak annak, de a jugoszláv kultúra csődjéről, posványáról, lezüllesztéséről gyártott hazugságokat többé nem hittem volna el, vagyis az igazsághoz talán nem verekedhettem volna el magam, de valamivel több kétkedéshez minden bizonnyal. Márpedig néhány kötekedő kérdés aranyat ért volna.”

Fekete Sándor: Egy versről, egy színházról és a barátáságról. Irodalmi Újság. 1956. június 2.)

... hunyod-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,
veled megy, mint az emlék;

vonat kereke, hallod,
rab vagy, rab, erre kattog;
hegyen és tenger mellett
be ezt lehelled..."

Búcsú

Nyugati pályaudvar. M kísér ki. Búcsúzáskor egy pipát nyújt át. Ajándék.

— Téged már csak így tudlak elképzelni, ha hűtlen is lettél hozzám.
A könyvcsomagot is nekem szánta.
Megölelem, megköszönök mindent.

A hálókocsi teljesen üres. Gyorsan elhelyezek mindent, pár percünk van még. A folyosóablakon keresztül beszélgetünk.

— Talán nem kell újabb tizenkét évig várni rád — mondja mosolyogva. Összenevetünk.

Még sokáig integet a vonat után.

Gyarak, üzemek, villanyfényben.

S azután az éjszaka következik.

Alföldi éjszaka: sötét, szeles, nyugtalan.

Egy-egy távoli sárga fénypont: tanyák.

Néma éjszaka. Csak a vonat kereke kattog, fáradhatatlanul.

Álmos vagyok. Fáradt. Nyugtalanul, ébren hanykolódom az alsó ágyon. A felsőn: könyvek virrasztanak. Felkönyökölve rágyújtok, félrehúrom a függönyt, s kibámulok az éjszakába.

(... Amikor egy nemzet
ágya a víz, házafedele az ég —
éppen te hinnéd, hogy akkor a vers is elég?)

Miféle vigasztalás ez, micsoda hőstett?
A szájjigérő vízzel küszködőknek
verset küld, akit fogságba zárt a
vélt kötelességek ácsolta bárka!

Versek galambraját röpítheted ki!
— a szenvedést, aki csak falrafesti
mementonak, hogy ne bízsa el magát,
annak vihartört ág az olajág.

Az versben csatáját hiába víjja,
annak egy ország gyümölcse, lisztje, zsírja
csak a veszendő, csak az elorzott ebéd,
amit a vércse vijjogó verse véd.

S a rabló víztől bárhogy is elvitazza,
akinek kántori jussa az életnek csak siratása,
annak egy nemzet vadja, vetése, háza:
úszó hajóroncs — fenséges költői kép!

Amiért a földdel keverte el magát négy nemzedék.
Oh, a mi szép hivatásunknak nagy az ára! ...
Hiéna-sors a miénk, de mi nem lehetünk hiénák,
hogy saját tetemünket nyálcsorgatva lessük ki,
mint a prédát.

Hiába csókol szeretőnk, hiába szült anyánk, apánk
hiába nemzett,

*ha — míg gátatrepeszt bennünk a vers — elvész
a nemzet.*

Reményi Béla: N é g y s z e m k ö z t. Irodalmi Újság. 1956. június 2.)

*„... cikáz a villám, az van
minden váratlan
zörejben, fényben,
a szív-hökkenésben;*

*a nyugalomban,
a bilincs-unalomban,
a zápor zuhogásban,
az égigérő rácsban ...”*

Üirradat

Léptek. Súlyos, döngő léptek a hálókocsi folyosóján. Kemény kopogtatás az ajtómon.

— Jó reggelt! Az útlevelet kérem!

Ajtócsukódás.

Néhány perc múlva újra léptek, kemény, súlyos léptek. Ezúttal többen lehetnek.

Kopogtatás. Kinyitom az ajtót.

— Vizsgálat.

— Tessék.

Kinyitom a koffert, a kézitáskát. Első pillanatban arra gondolok, hogy vámvizsgálat. Később látom, hogy tévedtem. Határőrség. Csizmás, rubaskás, oldalfegyveres katonák, hárman, a negyedik az ajtó előtt áll, géppisztolyal nyakában, háttal felénk. Felér egy megszállással — gondolom magamban.

Lassan, kényelmesen, szótlanul dolgoznak.

Zseblámpák fénye pásztázza a hálófülke minden zugát.

Kimérten, óvatosan, alaposan.

Hosszú percek telnek el. Ez még házkutatásnak is igen gondos munka lenne — állapítom meg magamban és várakozva figyelem a műveletet. Meddig még?

— Szükségesnek tartják talán, hogy kimenjek? — kérdem.

— Nem, maga csak maradjon — mondja a rangidős ridegen, barátságatlanul. Mintha idegen nyelven szólna hozzám.

A zseblámpák a repedéseket, hasadékokat világítják meg és a fény-sugár már a hálófülke tetőszerkezete körül kering.

Vége.

Egyedül vagyok.

Az órát nézem: másfél óra múlva érjük el a határt.

Húsz perc múlva ismét kopogtatás. Vámvizsgálat.

Amikor ezen is átestem, megkérdem a folyosón álldogáló hálókocsi-kalauztól:

— Mikor lehet ezen a vonaton aludni is?

Vállát vonogatja, alig észrevehetően elmosolyodik.

Kelebia! — hallom kívülről a hangot.

Kinéznek: szőlőföldek, jegenyék, fehér tanyák dideregnek hajnali fényben.

(„A perszeaktor azt akarja, hogy az író jelennek ábrázolja az elképzelt jövőt, a marxista esztétika „csak” annyit kér számon az írótól, hogy a jelenben ábrázolja a valóságos jövőt. Ha Lukács Györgynek a német írókongresszuson a perspektíva helyes ábrázolásáról mondott szavai általában igazak a különböző korok műalkotásaira vonatkozólag, akkor különös jelentőséget kell nekik tulajdonítani mai irodalmunk megítélése szempontjából: „A perspektíva mindig viszonylag szerény s közvetlen perspektíva... Marx azt mondta, hogy a mozgalom egy ténylegesen megtett lépése többet jelent, mint a legjobban megfogalmazott program. Az irodalom csak akkor ér valamit, — és nagyon sokat érhet —, ha a mozgalom egy ilyen valóságban megtett lépésének képszerű ábrázolását adja. Ha azonban az irodalom valamilyen program-szerű követelményt ábrázol valóságként — és éppen ez a mi problémánk perspektíva és realitás viszonylatában, — akkor teljes mértékben elkerüli igazi feladatát.” Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a programot nem kell állandóan szem előtt tartani. De mindenesetre azt jelenti, hogy egy valóban termékeny elmélettel van dolgunk, amely a valóságból indul ki, és ezért nem az a legfőbb gondja, hogy egy író rózsaszínű vagy fekete szemüveget hord, mert nem tétlezi fel már eleve, hogy az író vagy távol- vagy rövidlátó, de mindenképpen szembajos. Másfelől pedig csak ennek az esztétikának alapján lehet meggyógyítani a valóban beteg szemet, mindig a baj konkrét okát vizsgálva, sokoldalúan, a jelenségek gazdasági, politikai gyökeréig leásva.”

Egri Péter: Gondolatok a kritikáról. Irodalmi Újság. 1956. június 2.)

(ceruzasorok: a „háborgó lelkek országában” anyagához tartozó négy változatos fejezet végleges megszövegezéséről és a többi fejezetek kidolgozásáról nem lemondani! egyszer talán sikerül az egész anyagot teljes egészében közzétenni!)

(FELJEGYZÉSEK A HÍD-RÓL)

„Volt úgy, hogy nyolcan-tízen összefogtunk és előfizettünk a HÍD-ra... De egy HÍD-példánynak húsz olvasója is akadt.”

(Egy háborúelőtti HÍD-olvasó)

„HÍD-mozgalom nélkül a HÍD csak nyomtatvány.”

(Egy HÍD-olvasó 1957-ben)

önmagammal vitatkozva.

Már túl vagyok az első bosszúságon, amit bennem ez a levél (K értesít, hogy a HÍD-tanács tagja lettem) első percben kiváltott. Változatlanul hiszem, hogy ebben a tanácsban rám semmi szükség. Az elmúlt hercehurca a HÍD körül alaposan elvette a kedvemet mindenfajta „szerepléstől”, s az embe- rektől is, elsősorban azoktól, akik az irodalom sorsát „intézik”, no meg azoktól az íróktól, akik magukat „arbiterek”-nek hitték, s naivul remélték, hogy a HÍD-vita valamiféle írói egységfrontot teremt és irodalmi életünk hirtelen virágaborul.

Azokon a „kedélyes” megbeszéléseken a rádió negyedik emeleti söntésében idegenül éreztem magam. Nagyképűség, hatásvadászó pózok, tüntető áll-szerénység, nagyhangú kijelentések. S irtóztam az irodalmi söntés-közön-ségtől: írókat kívánt látni és arról hallani, aminek megírásától minden író viszolyog, s csak élőszóban adja elő a „forradalminak” tűnő mondanivalót — s milyen nyelven! már beszélni sem tudunk — pusztán azért, mert azt „könnyebb” előadni, mint leírni és publikálni. (Beszéljek-e arról a kellemetlen érzésről, amit akkor éreztem, amikor S belépett — éjfél körül lehetett már —, s anélkül, hogy az „irodalmi-söntést” észrevenné, az „egyéb” söntés-látogatókkal ült le hosszan komázni, hogy aztán bennünket is megtiszteljen, kegyesen leereszkedjen hozzánk és egy hosszú, unalmas, értelmetlen prédikációt dadogjon az irodalomról. Rettenetes volt hallgatni. El is mentem, nem volt türelmem kívárni a végét.)

Allandóan az volt az érzésem, hogy most ugyan tető alá jutottunk, de meddig? Írói közvélemény-puhatólónak tartottam az egész „irodalmi-söntés” működését. Már másnap virradóra kijelentések keringtek a levegőben, átfésülve, megmástíva; utóbb már valaki jegyzőkönyvezte is a megjegyzéseket. Kinek a hasznátára? Senki sem kérdezte, senki sem kérte számon tőle a múlt találkozózn elhangzottakat. Önmaga számára? Lehetséges? Vagy? . . .

Egyetlen ízben beszéltem, a fiatal költők bemutatkozásakor. Egy-két megjegyzésem volt, amit költészetük kapcsán el kellett mondani. Az volt a benyomásom, hogy nem értettek meg. Talán egyszer megpróbálom megfogalmazni és leírni gondolataimat. (R szerint százharminc tehetséges fiatal költő várja bebocsáttatását az irodalomba. Kritérium?) Nem voltam azon az ülésen sem, amikor Cs és Y megjelent. Cs bemutatkozása nagyon balul sikerült: éles hangon vitatkoztak vele, különösen L. Ekkor kezdődött az írók „frontális” szembehelyezkedése Cs-vel, nem pedig az én kijelentésemmel a HÍD szerkesztő bizottsága utolsó ülésén, amelyen már G nem kívánt részt venni, s amelyet már Cs vezetett. (Járasi inspektori ülés atmoszférája: *Uégigolvastam a HÍD-ülések jegyzőkönyveit, teljesen egyet-értek a programokkal. Lássunk hozzá, valósítsuk meg. Szeretném, ha valamennyien megmaradnátok a szerkesztő bizottságban. No, F, vállalod?* — F: Természetesen. *I vállalod?* — I (rövid töprengés után): Igen! — No, R, vállalod? R (bizonytalanankodva, kénytelenül, tekintetemet keresve): Csinnáljuk! Cs most felém fordulva, idegesen és erőszakolt nyugalommal: *És te, te mit szólsz ehhez?* Pár pillanatig töprengek a válaszon, s a beállott kínos csendben: *Elfoglaltságom miatt nem vállalhatom, hogy honoráris szerkesztői munkát végezzek a HÍD-nál, rovatokat vezessek, levelezsek, kéziratot biztosítsak. Ezt nem vállalhatom, mert félek, hogy képtelen leszek ennek eleget tenni. Oldjátok meg ezt nélkülem. Nem zárkozom el attól, hogy a szerkesztésben közreműködjek, de kötelezettség nélkül és havi állandó honorárium nélkül. — Hallgatás, megrökönyödés, majd Cs idegesen: *Ezt nem lehet így megoldani! Vagy-vagy!* R: De miért ne lehetne ezt így megoldani? Cs: *Nem! Vagy-vagy!* — Egy pár pillanat múlva: *Ha valami aggályotok van személyem ellen, beszéljétek meg magatok között, én addig kimegyek a klozettra. Mondjátok, hol itt a klozett?* F ugrik, sietve megmutatja, majd visszajön: *Vállald!* Megilletődve, hogy ő most a „klozetten” filozófál rólunk, megmaradok álláspontomnál. Az ülés kedvetlenül szétoszlik. A lépcsőházban Cs már I-nek, R-nek, de elsősorban F-nek, aki egy követ fúj vele, fülem hallatára arról beszél hevesen, hogy viselkedésem nem volt korrekt, hogy csak a számat jártatom. Kedvetlenül hazaindulok. Délután óráim vannak.)*

elmélkedés a korrektségről.

Magatartásomat elemzem: miben nem voltam korrekt? Inkorrekttség, ha elfoglaltságomra hivatkozva nem vállaltam a szerkesztést? Elég elfoglaltság a nyakamon, találnak más embert, aki ezt a megbízatást szívesen vállalja, a folyóiratnak is több haszna lesz belőle. Nem zárkóztam el az elől, hogy belesegítsek a szerkesztésbe. Miért idegenkedik Cs egy ilyen megoldástól?

(Később azt vetették szememre, hogy magam ajánlottam Cs-t, amikor S-nél jártam F-fel, s ezt éppen S állítja a leghangosabban. Pedig azon a beszélgetésen, és a megelőzőeken is, csak arról volt szó, hogy Cs-„típusú” embert is lehetne a folyóirat élére állítani, lévén az társadalmi szemle is, de egyik esetben sem volt szó Cs személyéről.) Hosszú hónapok meddő vitái után, elkéséremben, hogy G egyszerűen „fumigálja” a szerkesztő bizottságot, nem kíváncsi véleményünkre, határozatainkkal szembehelyezkedve szerkeszti a folyóiratot, s rossz folyóiratot csinál, egy pillanatban azt hittem, hogy minden megoldás elfogadhatóbb, mint a G által szerkesztett „közlöny” további megjelenése. Nem gondolkoztam személyeken, Cs-re bizonyosan nem gondoltam. S-nek a lakásán, kifakadva, ennyit mondtam: Látjuk valamennyien, hogy a HÍD rossz, G képtelen megoldani a szerkesztés problémáit, bennünket mint szerkesztő bizottságot semmibe vesz. Szükséges-e ezt továbbra is elnézni? Nem jogunk, kötelességünk változtatni ezen? S hümmögött, csillapított, várakozásra intett, mint egyébkor is, ha valamilyen kérdés kieleződött. Harmadkézből tudtam meg, hogy F később is, látogatásunk után, több ízben tárgyalt Cs személyéről S lakásán, négy szemközt. Később másokkal is. Erről én nem tudtam, nem sejtettem semmit. S lehet, hogy jó szolgálatot kívánt tenni valakinek azzal, hogy Cs ügyét támogatta.

(utólagos bejegyzés, ceruzával: G ma beszámolt arról, hogy viszonya a szerkesztő bizottsággal szemben, megjegyzéseinkkel szemben azért volt olyan, amilyen volt, mert S biztosította mindenkor, hogy nem szükséges mindent „komolyan” venni abból, ami a szerkesztő bizottság ülésein elhangzott. Ülések után, éjszaka, felhívta telefonon és „injekciózta”. Emberi részvétből? Talán azért, mert nem látta világosan az előtte is ismert és több ízben kifejtett nézetemet a „HÍD-mozgalomról”? Ki tudja?) Talán Y-nak is szimpatikus volt ez a megoldás, régi munkatársáról volt szó, közeli emberéről. Korrektség? Inkorrekttség? Akad, másoknál is.

Cs-t nem ismerem, felületesen ismerem, ő se engem. Kissé zavarosnak hat, van benne valami erőltettség, póz, keresettség. Irodalmi műveltsége? Filozófiai kultúrája? Inkább szervező-realizátor, mint gondolkodó-alkotó egyéniség; munkatársnak eszményi lehet. Vannak ötletei, elgondolásai, a terep felmérése és az olvasóközönséggel való együttműködés realizálásával hasznos munkát is végezhetne a HÍD-nál. (Legelhanyagoltabb kérdéseink ezek, különben is.) A szerkesztői munkát meg lehet tanulni, bizonyára tanulékony is. S az emberekkel való bánásmód? Kit tud majd személyével a laphoz kötni?

Félfüllel hallottam, hogy az írók ellenzik személyét.

És a modora? Erőltetett, ideges nevetéssel adja a fölényeset (belülről azt hiszem vacogott), s a „klozettra” megy, amíg személyéről beszélünk. Belenyugodtam, hogy Cs ellenzi a közreműködésemet. Nem esett nehezemre a távozás a HÍD-ból.

egy el nem hangzott felszólalás tézisei 1957-ből.

1. Az író és olvasó együttműködése, s nem csak „papírforma” szerinti együttműködése nélkül — nincs HÍD. Azaz: lehet kiadni HÍD-at, lehet biztosítani az egy-egy szám kiadásához nélkülözhetetlen kéziratmennyiséget, tapasztaltuk, lehet kiadni folyóiratot olvasótábor nélkül, sőt az olvasóközönség ellenére is. Egy ilyen folyóiratra nincs szüksége se írónak, se olvasónak. Kéziratgyártó „írókat” nevel és elhitetni akarja, hogy ez az irodalom, annyi futja erőinkből, így néz ki irodalmi és művészeti életünk. Egy ilyen folyóirat fenntartásához nem is feltétlenül nélkülözhetetlen az író és a közönség, legfeljebb az irodalom tisztviselői szükségeltetnek. Lebecsülése ez írónak és olvasónak: írónak, aki erre a bizalmatlanságra bizalmatlansággal válaszol, olvasónak, aki a maga kiskorúsítása ellen tiltakozva, visszautasítja az ilyen olvasmányt.

2. A HÍD a szocialista Jugoszláviában jelenik meg, magyar nyelven, havonként egyszer. Tükrözze a folyóirat ezt a helyzetét: legyen irodalmunk és művészetünk jelentős alkotásainak és jeles eredményeinek gondozója, őrzője, megtartója, közvetítője, népszerűsítője; fejlesztője tudatnak és ízlésnek. A haladó társadalmi gondolat és a progresszív társadalmi erők orgánuma legyen. Adjon megbízható képet hazánk anyagi és szellemi életében lejátszódó folyamatokról, jelenségekről, törekvésekről, és ugyanakkor tájékoztasson bennünket a haladó irodalom, művészet, filozófia korszerű törekvéseiről a világban.

3. Magyar nyelven közvetítse a korszerű mondanivalót — eredeti művek és fordítások formájában. Tudatosan munkáljon a mai magyar nyelv képzésén, tegye alkalmassá a mai ember gondolat- és érzésvilágának kifejezésére: küzdjön a nyelvi elmaradottság felszámolásáért irodalmunkban, publicisztikánkban, köznyelvünkben. Végezze és szolgálja a tudat és ízlésfejlesztés ügyét, nevelje a nyelvkultúrát.

4. Maradjon havonta megjelenő kiadvány. Maradjon hű a folyóiratok alapvető hagyományához: az időszerszerűséghez. Felszámolni az almanachjellegét. Életünk legfontosabb kérdéseit vesse fel egy-egy számában, legyen kommentátora az eseményeknek, jelenségeknek, eredményeknek; az aktualitást a legnemesebb értelemben gyakorolja.

5. Számba venni a HÍD viszonyát a többi lapokhoz: sajátos helyzete, szerepe, funkciója arra kötelezi, hogy annyit vállaljon, amennyit formátumánál fogva elbírnak, azaz: ne helyettesítsen újságot, hetilapot, rádiót, könyvkiadást, színházat, szaklapokat. Jellegének meghatározásánál számba venni a szerbhorvát nyelven megjelenő kiadványokat is, a kétnyelvű olvasóközönség orientációját, adottságait, lehetőségeit.

6. Megteremteni a HÍD-mozgalmat. A korszerű irodalmat és művészetet képviselő alkotók és a korszerű irodalmat, művészetet támogató olvasók közös mozgalma legyen a HÍD-mozgalom...

(Ceruza sorok: az első két fejezetet a közvetlen reagálást idézi, az el nem hangzott tézisek a Kiadói Tanács ülésére készültek, időközben a HÍD-probléma más megoldást nyert; a főszerkesztő feladatköre és a szerkesztési elvek részletezése feleslegesnek tánt, a HÍD-mozgalom életrehozása időszerszerűtlenné vált, inkább adalékok ezek egy folyóirat történetéhez.)

1957. augusztus

6.

(egy gondolat arról, ami nálunk nincs: a verskultúráról)

És most, amikor versmagyarazóink feladata az lenne, hogy a vers szervi működését és a részek funkcióját vegyék szemügyre és tanulmányozzák — a költészet elsikkasztásáról és az elsikkadt költészetről van szó —, lapos

közhelyeket mondanak és ötlenek ki a versről és a költészetről, általános-
ságokat „mindenszervestestjelentősszázalékátavízképezi” — modorában.

(*ceruzasorok: versek vannak, versírók vannak, verseskötetek vannak — költészet alig! szu-
vak, szavak, szavak, rímek, rímek, rímek, s micsoda ritmus: „zenél”, „gördül”, „kattog”, „pat-
tog”. Kettőt jobbra, kettőt balra — kettőt jobbra, kettőt balra — a versíró szónája rendben van!
„szép” versek: érdemes lenne egyszer kikezdeni ezt a „verselést”. lehet-e számonkérni azt, ami
nálunk nincs: a verskultúrát? versírónál? olvasónál?)*

1957. szeptember

7.

(három feljegyzés egy gyógyfürdő parkjában)

1. Két rekettyebokor között a park fősétányára látni: három
pár könnyű, csillogó alumínium mankó ballag a vadgeszte-
nyefák alatt a város felé.

2. A gyermekparalízis apró betegei alsókart és ujjakat moz-
gató társasjátékot játszottak egyik sarokban; a másikban
néhányan, buzgó odaadással, színes krétával korunk vala-
mennyi közlekedési eszközét rajzolták fel a táblára: apró
botok a székekhez támaszkodva ámultak.

3. A park fehérkavicsos némaságában, a folyópart szomorú-
füzes mozdulatlanságában a „császári-kabin” átmázolt fres-
kója kísért. S az az érzésem, hogy nem kár a freskóért, bár
semmi közelebbit nem tudok róla. De elképzelem: nagy
mellű és dúscsípőjű germán nimfák tóparti sürgését-forgását
örökíthette meg ez a „remekmű” — egy harmadrangú
osztrák festő mitológiai álma. Fehérbőrű, mázsás súlyú nim-
fák, akik rá se hederítenek az ősz imperátor csorgó pofa-
szakállára, izzadó, lúdbőrző testére, hanem vidáman folytat-
ják a tópart körüli hancúrozást.

(*ceruzasorok: nyersanyag; érdemes lenne a gyermekparalízis problémájáról — nagyon ko-
moly írói szándékkal — regényt írni!*)

1957. december utolsó napja 1958. nyara

8.

(részlet két el nem küldött levélből)

1. Újév-várás hangulata a szobákban. Tiszta, fagyos, hideg
reggel. Az év utolsó napja. Lassan múlnak az órák. Az or-
vosok szórakozottan végzik munkájukat; az udvaron át ki-
pirult arcú ápolónők, csomagokkal felszerelve sietnek végig
az úton a főbejárat felé. A munkaidőt senki sem tartja szá-
mon. Az év utolsó órái. Két hete fekszem. Még egy esztendő,
kettő is kell a gyógyuláshoz. Kell? Érdemes-e? Minden ide-
gen lett egyszerre és értelmetlen. Névtelenségben élek; be-
teg a betegek között: szám, kóreset, kartonlap, röntgenfel-
vételek. Négy társam fekszik mellettem, nyugodtak, csende-
sek, nem zavarnak gondolataimban... Rád gondolok, s
megnyugtató, hogy nem ért el még Hozzád a hír, s úgy élek
Benned tovább, mint azon a nyári hajnalon, ott, abban az
idegen városban, ahol egyszerre minden tartalommal és

emlékezéssel életre kelt: fák, utcalámpa, tér, végtelen, poros házsorok, állomás: a reggel...

2. Egész nap kedvenc fáim között; fűszálak, törpebokrok, páfrányok, erdei bogáncsok társasága. Vázlatokat készítettem. Konokul, elkeseredetten, makacs elszántsággal, hogy ne érezzem, mennyire fájsz. Ki akarlak irtani magamból, hogy érzelmileg semmi többé ne kössön Hozzád. Járd szabadon utadat, eridj, független iettél, tanácsomat követted. Altalam lettél azzá, ami vagy, s már az sem mardos, hogyan leszel képes holnap önmagadat alakítani, s képes leszel-e. Menj, hagyj magamra, hogy őrizhesselek: tegnapi és holnapi Magadat. Magunkat...

(ceruzasorok: elküldött és el nem küldött levelek sorsa egy: tűzbe velük. emlékezni: ostobaság. élni kell.)

1959. december második fele, 1960 nyara, 1962 tavasza

9

(vázlatok egy film forgatókönyvéhez)

1. Széles üvegajtó: vastag, homályos, recés üveg. Belülről tompa fény: a betegszállító lift ajtaja.

2. Kerek betegszállító kocsi áll be: kivethető, hogy a kocsin lepedőbe csomagolt holttest fekszik; lapos, hosszúság, fehér csomag, elől a merev lábfej élesen kipúposodik.

(Ajtócsapódás)

3. A homályos üvegajtón át látni, hogyan húzza össze a fehérsapkás ápoló az acélrácsos liftajtót.

(Acélrácsok összecsapódása)

4. A kivilágított lift lassan megindul lefelé.

(Liftzúgás)

5. Liftlámpa fénylő „szeme” a falon.

6. „Stopp lámpa”: kigyullad, elalszik, kigyullad, lassan kialszik.

(A motor „járatása”)

(Hirtelen csend)

7. Fekete színű személyautó hátsó része: csomós, vastag sár a sárhányókon; a kerekeken kavicsos sárréteg: eső áztatja az autót: a fényesen hulló esőcseppek lassan végigfolynak a kocsi oldalán.

(Esőcseppek zenéje, bádogon — a zenei melódia formálódása)

8. Bőrkabátos férfi. Erélyes kézmozdulattal felrántja az autó csomagtartóját; arcát nem látni.

(A csomagtartó nyitása)

9. Két könnyű, üres, védővászonnal bevont bőrkoffert vesz ki. Kézbeveszi. Lecsukja a csomagtartót.

(A csomagtartó zárása)

10. A bőrkabátos férfi elindul: sáros félcipője látszik, amint kerülgeti a víztócsákat.

11. Előtte, két lépésnyire: karcsú, fekete harisnyás

női láb, túsarkú, keskeny olasz cipőben, lábujjhegyen kerülgetve a víztócsákat. Egy pillanatra megáll.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Megérkeztünk!

12. A nő profilja: finomvonalú nyak, fehér-fekete sál, szépen ívelt orr, sötét szemöldök, világosszínű nagy szemek. Kontybaszedett haját csak félig fedi fekete fejkendő: a hajviselet körvonalait könnyen nyomkövethetni. Arcán az ernyő világos selymének meleg visszfénye.

13. Egy pillanatra visszafordul.

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Megérkeztünk!

14. A nő esernyőjéről keskeny, csillogó pásztákban csorog az eső: ezüst kalitkából kipillantó női arc.

15. Selymes, világosszínű esőköpeny, jobb kezében, gyengéd mozdulattal, bebugyolált fehérszőrű kutyát tart: ragyogó, figyelő fekete szemek, nedvesen szimatoló orr.

16. Tágas kórházudvar: fák, bokrok vizes csillogása.
17. Aszfaltozott járda, enyhén lejt a háttérben álló, sötétszürke, esőáztatta, komor, stílustalan kétemeletes főépület irányában.

18. *(madártávlatból)* A nő ernyővel, esőköpenyben, mögötte üres koffereket lóbáló bőrkabátos férfi; lassan közelednek a főépület felé.

19. *(a szemhatár kitágul)* Modern, simavonalú épületek, hosszú ablaksor, terraszok; távolabb, a domboldalon, fehérszínű kétemeletes épülettömb, apró balkonokkal.

20. Alacsony, sötét esőfellegek gyors vonulása.

21. *(háttérben)* Fehér köd: a távolabbi dombok körvonalait csak sejteni.

22. *(közelről)* A nő és a férfi egy pillanatra megállnak a főépület előtt.

23. Férfikéz villanycsengő gombján.

(Tomba, halk berregés)

24. A főbejárat üvegajtaja lassan becsukódik mögöttük: az önműködő készülék lassú mozgása.

(Lassú, alig hallható ajtócsukódás)

61. A köves országút képe, közvetlen közelről, zuhogó esőben.

(Esőcseppek zenéje, bádagon — ismétlése; a zenei melódia tovább alakul)

62. A felázott, kavicsos talajon autógumi nyomai. A nyomokat, recéket lassan ellepi a víz.

63. Nagyobb víztócsa az országúton. Esőcseppek karikája.

64. *(közelről)* Két sáros falevél lebeg a vízen. Az egyik lyukacsos, s lassan merülni kezd.

65. Egy száraz ágacska hullik a falevelek mellé. Együtt lebegnek a víz felszínén. A víz lassan ellepi és elsodorja a lyukacsos levelet.

(Esőcseppek zenéje — felerősödve)

66. Szennyes víz egy gödör fenekén.

92. Gumicsizmás férfi, viharkabátban, fején csuklya, derékig gödörben áll és egyenletes mozdulatokkal la-

pátolja ki a kavicsos sarat.

93. Formátlan bucka, kavicsos sárból.

(Lapátolás hangjai, ismétlődve)

94. A nedvesen csillogó bucka mögött elhagyott temető: gazzal benőtt sírok, itt-ott kereszt-sor, néhány márvány emlékmű, fekete-fehér; minden: zuhogó esőben.

95. Temetőkerítés; mögötte a táj ködben.

96. A gödör szélén görnyedthátú férfi, gumicsizmában, viharkabátban. fején csuklya: borostás, beesett arc.

97. Cigarettaíz: tömpe ujjak, piszkos körmök.

98. Int a gödörben dolgozónak.

99. A gödörben dolgozó feltekint; arca sáros, rándít egyet a vállán.

100. Nyújtja a sáros lapátnyelet és feltornássza magát.

101. Cigaretta kitor elő a zsebéből.

102. A másik tüzet ad.

CSUKLYAS

FÉRFI I.: Huszonharmadik az idén.

CSUKLYAS

FÉRFI II.: Jól végzik dolgukat a sintérek.

CSUKLYAS

FÉRFI I.: Férfi, valami színész.

103. Cigarettafüst.

104. Nyitott, keményfedelű cigarettadoboz, hamuval, cigarettavégekkel; kettő rúzsos.

105. Cigarettazó férfikéz lassú mozdulattal lerázza a hamut égő cigarettájáról a cigarettadobozba. Mögötte, az asztalon nyitott bőrönd.

106. Fehér női kezek villogása: ideges nyugtalansággal fehérneműt gyömöszölnek a bőröndbe.

107. *(háttérben)* Fehér kórházi vaságy; lepedő nélkül, csikos matracokkal.

108. *(közelről)* Ágylábhöz erősített beteglap, üres kerettel.

109. A férfi sáros cipői, széklábak, linóleum padló.

FÉRFI: *(csak a hangja)* Nem gyújtasz rá?

110. A fehér kutya szimatolva körüljárja a nyitott ruhaszekrény alját, fel-fel néz. Nyugtalanul folytatja a járkálást.

(Kutyaszűkölés hangja)

111. A nő hirtelen feltekint a bőrönd mögül.

NŐ: Majd később!

(Kutyaszűkölés)

112. A kutya két lábon állva szimatolja a szekrény belsejét.

113. *(egészen közelről)* A nő szemei; tekintete közömbös, hideg.

NŐ: *(csak a hangja hallatszik)* Jolly, Jolly, csendben legyél!

114. *(egészen közelről)* Sötét, figyelő női szemek, keskeny, fehér, táncoló fonalak mögött.

115. Szövőgyári gépek: fehér orsók gyors pergése.
 116. *(újra, egészen közélről)* Sötét, figyelő női szem; a fehér, táncoló fonalak ábrája változik.
 117. Szövőgépek csillogása, munka közben.
 118. Munkásnők, egészen távol, fehér munkaköpenyekben.
 119. Egy női kéz helyreigazítja a hibás fonalat.
 120. *(ismét, egészen közélről)* Sötét, figyelő női szem: nyugtalanul követi a fonalak játékát.

(Gépek zúgása)

155. Víztócsa: a száraz ágacska és az ép falevél vidám lebegése a víz felszínén. A lyukacsos levél egészen a víztócsa szélén, sárban, vízben, ázik, mozdulatlanul.

(Esőcseppek zenéje — egyre távolodik)

156. Ázó, mozdulatlan, víztől csepegő művirágok egy gyászkoszorún soványan, agyondrótözva. Fekete szalag lóg kétoldalt, rajta gyakorlatlan kézírással: legkedv... barátai. A szöveg többi részét lemosta az eső.
 157. A koszorút tartó férfi keze, sötét nyakkendője, fehér inge, majd feljebb:

158. *(alulról)* arca: sovány, beesett arc, bajusz, sötét, mélyen ülő szemek; a kalap karimájáról állandóan csöpög a víz.

159. A koszorút tartó férfi mögött két sötét köpenyes nő, világosszínű ernyők alatt, s három férfi; a legidősebb: testes, szemüveges, franciasapkában, viharkabátban; a két fiatal közül az egyik télikabátban, crnyó nélkül, a másik esőköpenyben, hajadonfóvel.

160. Megdőbent tekintetük a földre irányul.
 161. A hat ember tekintete, egyenkint: rémület, sajnálkozás, elkeseredés, fájdalom, részvét, bánat.

162. *(közvetlen közélről)* A nő arca fekete fejkendőben, tekintete merev, hideg, közömbös; a háttérben alacsony, sötét esőfelhők.

163. *(madártávlatból, egyre közeledve)* A gyászkoszorús csoport a sírgödör egyik szélén; szemben a gyászkendős nő, világos ernyővel, világosszínű esőköpenyben, mellette a bőrkabátos férfi.

164. *(váratlanul)* Sírgödör, színültig vízzel; a koporsó a víz tetején úszik; lábtól-fejtől a két csuklyás férfi, kötelekkel; ütemesen húzgálják a köteleket, hogy a koporsó elmerüljön.

165. Billegő koporsó a víz színén, amint hullámokat verve úszkál fel-le, jobbra-balra.

(Víz hullámok zaja)

166. *(egyre távolodva)* A két csoport, egymással szemben; középen: a vízzel telt sírgödör, lebegő, billegő koporsóval.

167. *(távolról)* A bőrkabátos férfi az egyik csuklyás férfihez lép. Valamit mond, kezével a temető másik végébe mutat. A csuklyás férfi bólint, jelt ad a másiknak.

168. A két csuklyás férfi kiemeli a koporsót a vízből, átemeli a kavicsos, sáros buckán és a földre helyezi.

169. Ásót, csákányt, lapátot kézbe véve, elindulnak a bőrkabátos férfi kíséretében a temető ellenkező sarkába.

170. A bőrkabátos férfi kezével kijelöli a helyet; pénzt ad a csuklyás férfioknak.

171. A két csuklyás férfi ázni kezd.

172. Zuhogó eső; a bőrkabátos férfi visszatér a gyászkendős nőhöz, mindketten elindulnak a temető kijárata felé.

173. A gyászkoszorús csoport lassan elindul nyomukba: elől a koszorút tartó férfi két nő között, mögöttük a két fiatal; a testes, szemüveges, idős férfi pár lépéssel mögöttük, vissza-vissza fordulva.

205. Falusi kocsmá udvara. Az udvarra vezető ajtó előtt a művirágból készült, agyondrótozott gyászkoszorút eső veri.

206. Téglajárda vezet végig az udvaron; az eső ragyogóra mosta a téglákat. Háttérben melléképületek: fészter, istálló, pajta.

207. A kocsmá udvarra néző ablakát eső veri; az ablaküveg mellett, közvetlen közelről, a koszorút vivő férfi arca: beesett arc, sötét, mélyen ülő szemek, kalap nélkül.

208. Mögötte, egy asztal mellett a három férfi és a két nő. Némán, hallgatva nézik a félig kiürített pálinkás poharakat a kocsmasztal közepén.

209. A gyászkendős nő, a bőrkabátos férfi társaságában a kocsmaudvar esőmosta téglajárdáján; lassú, kimért léptekkel, meg-megállva, haladnak át az udvaron.

210. Háttal felénk; csak a lábak látszanak, a lassú, kissé bizonytalan lépések; érzékeltetni, hogy fontos beszélgetés folyik a nő és a férfi között.

211. Távolodó léptek a melléképületek irányában.

212. *(közvetlen közelről)* A téglajárda ragyogóra mosott téglái; a téglák közötti repedésekben csillogó vízcsíkok.

213. Víztócsa: a száraz ágacska és az ép falevél lassú lebegése a vízen; a lyukacsos levél, mozdulatlanul, zuhogó esőben, félig sárral fedve.

(Esőcseppek zenéje — egyre erőteljesebben)

214. *(közvetlen közelről)* A koszorút vivő férfi arca: szemei.

215. Letörli a homályos, párás, kocsmaudvarra néző ablaküveget.

216. A mélyen ülő szemek még élesebben: közelről.

217. A szemek a melléképületek felé távozó nőt és férfit figyelik.

218. A koszorút vivő férfi, kézmagasságban, a homályos, párás ablaküvegre ujjával egy kört rajzol.

219. A kocsmaudvar téglajárdája; háttérben a melléképületek, a nő és a férfi alakja; zuhogó eső.

220. Eltűnnek az egyik melléképület ajtaján.

221. *(közvetlen közelről)* A koszorút vivő férfi figyelő

szeme; a figyelő tekintet megrándul, a szem egy pillanatra lezárul.

222. A párás ablaküvegre rajzolt kört a kéz, lassú mozdulattal, két vonással, áthúzza.

255. Homályos istálló-sarok; távolabb: jászol, két kérdőző tehen, apró ablak; a félig nyitott ajtón a kocsmadvarra és a téglajárdára látni.

256. Gyászkendős nő és a bőrkabátos férfi az istállósarokban, összeölelkezve; mögöttük szénaköteg; fejük felett tömött szénatartó.

FÉRFI: *(csak a hangja hallatszik, suttogva)* Remegsz! Fázol?

NŐ: *(csak a hangja hallatszik, suttogva)* Nem!

FÉRFI: *(suttogva)* Magunk vagyunk.

NŐ: *(nyugtalanul)* Még nem! Még ő v a n! És ők is: barátai.

FÉRFI: *(nyugtatva)* Semmi sincs, senki sincs. Csak te. És én! Semmi és senki. *(halkabban, suttogva is tagoltan)* Te meg én.

NŐ: *(didergve)* Félek.

257. A bőrkabátos férfi szenvedélyesen magához öleli, csókolja.

258. A gyászkendős nő arca, lezárt szemek; az arc lassan éled, a szemek félig nyitva, apró csókokkal csókolja a férfi szemeit.

259. A férfi hirtelen levetve a bőrkabátot, a nőre teríti, kabátostul átölelve melengeti, dédelgeti.

FÉRFI: *(halkan)* Betakarlak, elringatlak, elaltatlak.

NŐ: *(suttogva, szünetekkel)* Betakarsz... elringatsz... elaltatsz...

FÉRFI: *(fojtott szenvedéllyel)* És puha ágyat vetek neked; a széna a nyári nap melegét őrzi, a nyarat. Nyarunkat.

NŐ: Nyarunkat...

FÉRFI: Mindig... te...

NŐ: *(halkan, megdöbbenéssel)* Most?... Itt?

FÉRFI: *(gyengéden, de határozottan)* Most!... Itt!

NŐ: *(lassan, gépiesen)* Most... Itt...

FÉRFI: *(dánnyögve)* Most, itt. Mindig...

260. *(felülről, közvetlen közelről)* A fekvő, gyászkendős nő arca; feje körül szénaszálak, elhervadt mezei virágok, száraz kórók. Szeme félig lehunyva, ajka alig észrevehetően mozog; valamit suttog maga elé.

261. Föléje hajló férfiarc; lassan, gyengéden, hosszan csókolva, lezárja a suttogó ajkakat: szelíd mozdulattal lefejt a nő fejéről a gyászkendőt.

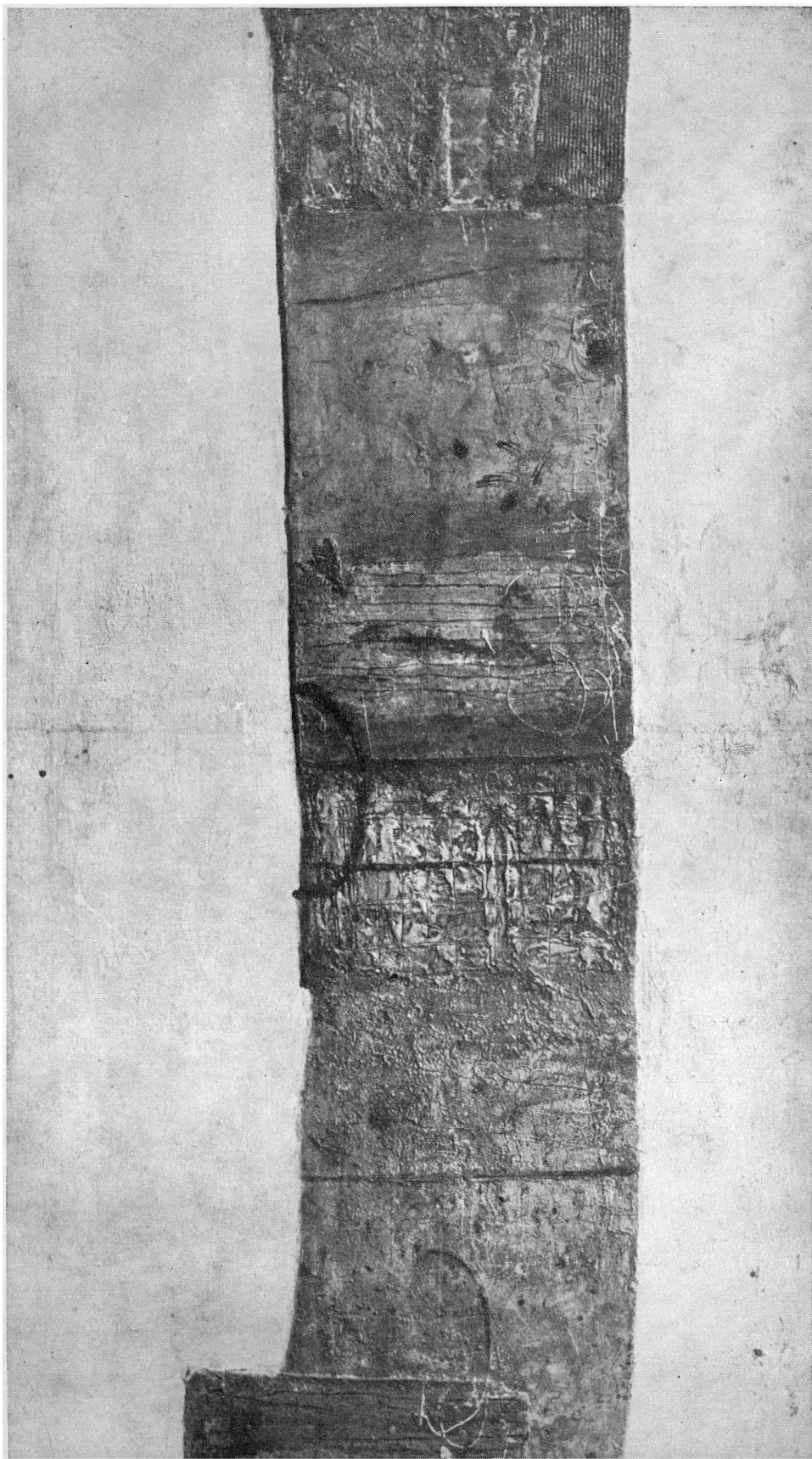
262. *(közvetlen közelről)* A nő tágranyílt szeme; egy pillanat múlva félig lecsukódik.

282. *(közvetlen közelről)* A koszorút vivő férfi figyelő szeme a párás ablaküveg letörölt részén.

283. Kézmagasságban, a párás üvegre, gyors mozdulattal három apró kört rajzol.

284. Hirtelen mozdulattal, fúrge ujjal, mindhárom kört, egyenkint, két vonással keresztülhúzza.

286. Víztócsa: a száraz ágacska és az ép falevél vi-

ZIVOJIN TURINSKI vízszintes forma

dám lebegése a víz színén; a lyukacsos levél sárral fedve; csak körvonalait sejteni.

(Eszécseppek zenéje — erőteljesen, majd egyre fáradtabban, vontatottabban)

300. (*madártávolatból*) A falusi temető képe, zuhogó esőben; (*közeledve*) temetősarok új sírgödörrel; a barátok, koszorúval, csoportot képezve, távolabb állnak; a gyászkendős nő és a bőrkabátos férfi közelebb a sírhoz; az egyik csuklyás férfi tehetetlenül felemeli mindkét kezét és valamit mond a bőrkabátos férfinak, majd a sírgödör felé mutat.

301. (*hirtelenül, váratlanul*) Sírgödör, teli vízzel; szennyes víz, esőkarikákkal.

302. (*madártávolatból*) A bőrkabátos férfi a távolabb heverő koporsó felé int; a két csuklyás férfi megindul a koporsó irányában.

303. (*közletről*) Billegő koporsó a víz színén, amint hullámokat verve úszkál fel-le, jobbra-balra.

304. (*villanásnyira*) A két csuklyás férfi, lehajolva, ütemesen húzgálja a köteleket, hogy a koporsó alámerüljön.

305. A koporsó hullámokat verve úszkál fel-le, jobbra-balra, a víz színén billegve.

306. A lábtól álló, görnyedő, csuklyás férfi mögött a bőrkabátos férfi közeledő alakja.

307. A bőrkabátos férfi, közvetlenül a csuklyás férfi mögött.

308. (*közletről*) A bőrkabátos férfi keze a sáros, csillogó bucka tetején heverő ásó után nyúl.

309. (*közvetlen közletről*) A bőrkabátos férfi keze, amint megmarkolja az ásó nyelét, végigsimítja, marokrafogja.

310. (*egészen közletről*) Először látni a bőrkabátos férfi arcát; világos szeme figyelmesen, hunyorogva egy pontra irányul. Fürkésző vadásztekinet.

311. A bőrkabátos férfi egész alakja, háttérben a gyászkendős nő; a bőrkabátos férfi marokrafogott ásóval a billegő koporsót, teste súlyával is nekifeszülve, a víz alá akarja nyomni.

SÖTÉTKÖPENYES

NŐ I.: (*élesen, felzokogva*) Nem! Ne! Gyilkos! !

312. A sötétköpenyes nő arca, közvetlen közletről, fájdalomtól eltorzulva, lassan süllyedve; az ájulás görcsei.

313. A másik sötét köpenyes nő, átkarolja, felfogja, átöleli.

314. A két fiatal férfi kiválik a csoportból, a két nőhöz siet; az ájult nőt gyengéden felemelik és a temető kijárata felé viszik; mellettük a másik sötétköpenyes nő; nyitott esernyőt tart az ájult nő fölé.

315. (*madártávolatból*) A temetősarok teljes képe: előtérben az ájult nőve haladó csoport; a koszorút tartó férfi és az idős, franciasapkás, viharkabátos, a helyükön maradnak, tekintetük a távolodó csoportot kíséri; a gyászkendős nő a bőrkabátos férfit nézi, aki állhatatosan megkísérli az úszó koporsót a víz alá nyomni

ásóval; a két csuklyás férfi, még mindig görnyedve, a köteleket húzálja.

316. (*madártávlatból*) Az előbbi kép, a temetőkerítést is befogva; a kerítés mögött elnyúló országúton autóbusz közeledik, a kanyar után lassít, a temetőkijáratnál megáll.

(Motorzúgás, sebességváltással, majd a motor járatása)

317. (*közvetlen közletről*) Az autóbusz eleje; párás ablaküvegek, egy kéz belülről letörli az egyik homályos ablakot.

318. (*közvetlen közletről*) A letörölt ablakrésen át: a szövőgyári munkásnő sötét, figyelő szemei.

319. (*közvetlen közletről*) A sötét, figyelő szemekben: rémület, megdöbbenés, félelem.

320. Az autóbusról átlátni az alacsony temetőkerítésen: a kijárat felé közeledő csoportot látni az ájult nővel; háttérben a sírgödör előtt álló bőrkabátos férfit, ásóval, a koporsóra „vadászva”, a görnyedő csuklyás férfiakat, a magánosan álló gyászkendős nőt; a koszorút tartó férfit és az idős viharkabátost, amint arccal a sír felé fordulva mindketten lassan hátrálnak a kijárat irányában.

321. A sötét, figyelő női szemekben: növekvő félelem.

322. Az ajkak lassú mozgását érzékeltetni.

MUNKÁSNŐ: (*kétkedéssel, remegve, suttogva*) Gyilkosság?!

(Az autóbusz motorja indít, motorzúgás, felerősödve).

(*Az autóbuszmotorja indít: motorzúgás, felerősödve*)

323. Autóbusz belseje: a munkásnővel, s az utasokkal teli kocsik nekilendülése; a homályos ablak mögötti táj hirtelen eltűnik.

324. A munkásnő sötét, figyelő szemeiben rémület; bal kezét lassan a szemeihez emeli; remegő, fehér ujjak között: ágaskodó félelem.

350. A bőrkabátos férfi figyelő, fürkésző tekintete.

351. (*egészen közletről*) A szemekben felcsillanó vadászszenvedély; a tekintet követi a víz tetején himbálódzó koporsó mozgását, fel-le, jobbra-balra:

352. (*közvetlen közletről*) az alkalmas pont keresése,

353. (*közvetlen közletről*) a célzás pillanata,

354. (*közvetlen közletről*) a szemek összerándulása: most!

355. (*közvetlen közletről*) a szemekben elégedetlenség: nem sikerült!

356. (*közvetlen közletről*) Újra a figyelő, fürkésző tekintet. A homlokon izzadságcseppek. Bal kezével letörli.

357. A bőrkabátos férfi megfordul, gyors léptekkel a gyászkendős nőhöz siet, aki hidegen, idegenül tekint maga elé; hirtelen mozdulattal leveti magáról a bőrkabátot és a nő vállára helyezi.

358. Gyors léptekkel visszaseit; vállas, izmos alakját látni, megfeszült tarkóját, ahogyan ismét nekifog „vadászni”.

359. A gyászkendős nő alakja, majd földigérő bőrkabátban, világosszínű ernyővel; mögötte a puszta temető; a koszorút tartó férfi és a viharkabátos, franciasapkás idősebb férfi is eltűnt. A nő merev tekintettel a „vadászó” férfit nézi.

360. A gyászkoszorú, távol a sírtól, a földön hever; eső áztatja.

361. *(egészen közelről)* A koszorú drótváza; merev levelek viaszos csillogása.

362. A papírból készült művirágok ázottan, lekonyulva.

363. A fekete gyászszalag szövege, egyre elmosódottabban: legk... rátai... , zuhogó esőben.

364. A bőrkabátos férfi arca, világos szemei, fűrésző tekintete.

365. A szemekben: felcsillanó vadászszenvedély.

366. A tekintet a víz tetején himbálódzó koporsó mozgását követi: fel-le, jobbra-balra:

367. a megfeszült figyelés,

368. a hosszú célzás,

369. a tekintet felcsillanása,

370. a tekintet újra elborul: nem megy!

371. A tekintet összeszűkül, haragossá válik, erőszakossá.

372. Az alkalmas pont izgatott keresése, a célzás, a szemek összerándulása: most!

373. A felvert, sáros víz tetején úszkáló koporsó hirtelen megbillen, az ásó nyomására lassan kifordul, süllyedni kezd egyik oldala.

374. Az ásó megfeszült nyomása; a férfi háta, válla, nyaka; nekifeszülve.

375. A férfi tekintete felragyog.

376. *(egészen közelről)* A világos szemekben: önteltség, magabiztosság.

377. A gyászkendős nő szemeiben: fáradtság, nyugtalanság.

— — — — —
420. Víztócsa: a száraz ágacska és az ép falevél találkozására a tükörsima, nyugodt víz színén; a lyukacsos levélnek már semmi nyoma.

(Esdőcseppek zenéje — teljes erővel kibontakozik, egyre erőteljesebben)

421. *(madártávlatból, lassan közeledve)* Autóút, éjszaka, esőben; az utat inkább sejteni lehet; az út mindkét felén, ellenkező irányban, kocsik keresztezik egymást; autoreflektorok tompa fénye, jelzések, közeledő és távolodó párhuzamos fénypontok, a táj többi része sötét, fénypontok nélkül.

422. *(egyre közeledve)* A széles betonút esőtől csillogó, elnyúlt teste; az eső esik, kivehetni azonban az utat szegélyező kőoszlopok fénylő „macskaszemeit”, jelzőtábláit, világító jelzésekkel, a betonutat középen átszelő szaggatott határvonalat; mindezt kocsiról, menet közben.

423. Autók közeledő lámpafénye, felerősödve, jelezve, egyre jobban közeledve, elsuhanva.

(Távoli, közeledő, újra távolodó motorzúgás)

424. *(szemben, közlől)* A bórkabátos férfi szemei, arca; kormánykeréknél ül; a vezeték apró kézmozdulatai; a védőüveg-tisztító kimért, egyenletes lengése.

425. *(egészen közlől)* A bórkabátos férfi világos szemei: megfeszült figyelés lassú felengedése.

426. A tekintet oldalpillantása.

427. A gyászkendős nő arca, profilból: finomvonalú nyak, fehér-fekete sál, szépen ívelt orr; kontybaszedett haját csak félig fedi a fekete kendő: a hajviselet körvonalait nyomonkövetni, sejteni.

428. A bórkabátos férfi felé fordul: világosszínű nagy szemeiben fáradtság, kimerültség, nyugalom. Előtérben a bórkabátos férfi a kormánykerék mellett, profilból.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Kettőkor otthon lehetünk.

429. A nő arca, közlől; a tekintet élénkebb, a szemekben nyugtalanság. Az ajkak mozgása:

NŐ: Otthon...

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Nehéz napunk volt.

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Nehéz.

430. Autók közeledő lámpafénye, felerősödvé, jelezve, elsuhanva.

(Távoli, közeledő, felerősödő, majd újra távolodó motorzúgás)

431. *(szemben, közlől)* A bórkabátos férfi szemei, arca; a vezeték apró mozdulati; az üvegtisztító egyenletes lengése. Az ajkak mozgása:

FÉRFI: *(halkan)* Sajnálod?

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Nem. *(bizonytalanul)* Nem tudom...

FÉRFI: Tíz évig éltél vele...

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Nem tudom... Nem ismerem...

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Furcsa ember volt.

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Furcsa. Különös. Csak ember volt...

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Nincs többé.

NŐ: *(suttogva, maga elé)* Nincs...

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Sajnálod.

432. A szembejövő autó reflektora megvilágítja a nő arcát, szemeit, ajkát, amint szól:

NŐ: Nem tudom... Talán... Nem bírtam elviselni a magányt mellette. Áldozat voltam... Sajnáltam?... Élni szerettem volna... Élni!...

Csak ember volt.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani)* Rideg, önző, kegyetlen.

NŐ: *(csak a hangját hallani)* Lehet... Talán. Nem tudom. Nem ismertem. Különös ember volt... Nincs többé... Furcsa, hogy semmit sem érzek most. Nem vagyok szomorú, nem érzek megkönnyebbülést sem. Csak valami ürességet. Belülről. Magamban.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani, gyengéden)* Elmúlik. Majd. Lassan.

NŐ: *(csak a hangját hallani, bizonytalanul)* Talán.

433. A szembejövő autó reflektorfényei megvilágítják egy-egy pillanatra őket.

434. Látni, amint a férfi jobb kezével gyengéden átfogja a nő vállát és magához öleli; bal keze a kormánykeréken.

FÉRFI: *(csak a hangját hallani, gyengéden)* Fáradt vagy. Húzdj ide mellém. Így!

435. Szembejövő autók reflektorfényében: a nő a férfi vállára hajtja a fejét; a férfi jobb kezével magához szorítja, majd megsimogatja a nő haját.

436. Újra reflektorfényben: a nő megcsókolja a férfi kezét, még közelebb húzódik, feje már a férfi mellén van.

437. Vakító reflektorfényben a kocsi belseje: nő, férfi teljes fényben; hirtelen minden megrázkódik.

(Erősödő, egyre hatalmasodó motorzúgás, fékek, csikorgás hangja, törés; lassan leálló motorzúgás.

Hirtelen csend)

(Lassan közeledő motorzúgás, fokozatosan erősödik, majd leáll; újra: távolból közeledő motorzúgás, lassan erősödik, majd hirtelen leáll)

(Egyszerre: csend, hosszú, kínos csend)

438. Szembejövő kocsik reflektorfényében: hatalmas, dupla hűtőkocsi sötét körvonalai; keresztben áll az úton; a háttérből közeledő kocsi reflektorfénye egy villanásnyira megvilágítja a hatalmas hűtőkocsi ezüstszínű testét, s a félrebillent személykocsit.

439. Az előbbi kép, megismételve, más szögből.

440. Élesen világító fénykörben: autóröncsök alól kinyúló női kéz, ökölbe szorítva.

441. Szétnyíló ujjak: a kitért tenyéren gyöngyházfényű, csillogó férfi inggomb.

442. A kitért tenyér: az ujjak lassú merevedése.

443. Víztócsa: a víz üres tükörsíma felületét könnyű szél borzolja; majd: a víz felülete újra nyugodt, sima.

(Esőcseppek zenéje — egyre erőteljesebben, tragikusabban teljesen kibontakozva)

444. Reflektorfényben: őszi fák, félig kopaszon; *(lassan közeledve)* szél remegteti az ágakat, levelek hullanak gyors egymásutánban.

450. *(váratlanul)* Az előbbi fa tövében víztócsa: a víz tetején számtalan száraz levél és letört ágacska lebeg: a víztócsa fenekén: elsüllyedt levelek vastag rétege.

451. Újabb fa *(lassan közeledve)* — szél remegteti az ágakat, levelek hullanak gyors egymásutánban.

452. *(váratlanul, reflektorfényben)* Víztócsa az előbbi fa tövében, száraz levelek és ágacska lebegése a víz színén: elmerült levelek vastag rétege a vízfénéken.

453. *(reflektorfényben, gyors egymásutánban)* Őszi fák, ágak, szélben, lepergő levelek, víztócsák; levelek, ágacska lebegése a víz színén, elsüllyedt levelek vastag rétege vízfénéken.

454. (reflektorfényben, mind gyorsabb képválással)
Fák, ágak, levelek, víztócsa; lebegő levelek, ágacsok
a víz színén, levélréteg vízfenéken.

(Eszőcseppek zenéje — egyre fokozódó tempóban, egyre vadabban, egyre diszsonansabban)
(Hirtelen csend)
(Szövőgépek zúgása)
(Egyre közelebb: pergő orsók zaja)

455. Szövőgyári munkásnő sötét, figyelő szeme — keskeny, fehér, táncoló fonalak mögött.

456. (egészen közelről) Figyelő női szem.

457. (ismételve) Fehér, változó ábrájú fonalak előtérben; a sötét figyelő szemek nyugtalanul követik a változó ábrájú fonál-játékot.

458. Éreztetni az ajkak mozgását.

MUNKÁSNŐ: (halkan, bizonytalanul, maga elé) Talán nem is történt semmi ott a temetőben... Miért gondoltam gyilkosságra?...

459. A figyelő női szemekben: bizonytalanság, tétozáás.

MUNKÁSNŐ: (az előbbi hangon) Csak nekem tűnhetett úgy... Képződik az ember... többet gondol, mint amennyit lát... Ilyenek vagyunk. Emberek...

460. A fonalak játéka egyre gyorsul, egyre szeszélyesebb ábrák, hirtelen átmenetekkel — mögötte a sötét szemek tűnőben, mind elmosódottabban.

461. Fonalak játéka, gyors változatokban.

(Pergő orsók zaja)
(Szövőgépek zúgása)
(Hirtelen csend)
(Eszőcseppek zenéje — egészen halványan, elveszőben)

(CERUZASOROK: nem vagyok „szakmabeli”: nem írtam még forgatókönyvet, ez a vázlat a képekben gondolkodás dokumentuma; nyersanyag, ez az embertelen emberi történet csupán keret: a film drámai magját a „természet hétköznapi” képanyag adná, ami a képek felét jelenti, amint ez a számozásból is kitűnik. fák, felhők, bokrok, utak, sár, kavics, eső — ők a „főszereplők”; ezeket bemutatni, „közfelvételekkel” is: a természet világát, életét, törvényeit, amely az ember és az emberi világ törvényeitől függetlenül él, noha benne játszódik le az emberi élet története, a mű paradoxonon épül: az ember csak a „rálátással” képes közeledni a természet képeihez: önmön világát, gondolatait, érzéseit, élményeit keresi bennük, belőlük alkotva megjel- és szimbólumrendszerét, kénye-kedve szerint értelmezve, alkalmazva és használva őket, noha a természet csak a saját törvényeit ismeri, a maga életét éli, ezt a paradoxont támogatná az a képsorozat, amely kiváltaná a szemlélőben a „rálátás” kényszerét: az emberre és az emberi élet mozzanataira „emlékeztető” természeti képek fákról, felhőkről, bokrokról, utakról, sárról, kavicsról, esőről — és a valamire „emlékeztető” természeti képek „feloldását” — a természet „valóságos” életének igazi megmutatása jelentené: közelfelvételek, az objektum más szögéből, más világitási effektusokkal való felvételezése stb. ezt zárja le, ezt a feloldást tartósítja a két levél és száraz ágacska játékának túlfeszítése egészen a giccs határáig, illetve a záró képsorozatban: a fák, levelek, ágacsok, víztócsák számtalan változata és száguldó egymásutánja. s végül a feloldás végső, emberi megfogalmazása: „képződik az ember... többet gondol, mint amennyit lát... ilyenek vagyunk, emberek.”)

10.

(regényindítás hatvankettő tavaszán)

hajnal

A börtön a hegyekben volt; enyhe hajlatú, nők domborulatait utánzó dombok között nyúlt el komor, csupasz épületek merev, fáradt egykedvűségével.

távolról, délutánonként, luxusszállodának látszott;
esténként, kivilágított ablakszemeli, szövőgyári munkás-
nők figyelő tekintetével, ébren, álmatlanul kém-
lelték a téli fekete eget;
éjszakánként, tudományos kutatóintézetek hűvös távol-
banezésével hunyorgott, az örökkévalóságot ku-
tatta:
a földet, a hegyet, az eget, a csillagokat
nyugalmat biztosítva a falakon belül
a fehérköpenyes embereknek, akik türelmesen gör-
nyednek fényestestű mikroszkópok felett, sustorgó
lombikok zubogását figyelik, lemeztárok apró, színes
képeit emelik fáradt szemük elé, hogy összehasonlítsa-
nak valamit, vagy emlékezzenek,

míg körülöttük
kisebb-nagyobb termekben
kék fényben
ezüsttestű gépek zümmögnek, emberéletet mérve, sorsokat alakítva, szenv-
telenül, közömbösen, fáradhatatlanul

irattárak keménykötésű dossziéiban, rendre fűzött pa-
pírlapok testén, géppel írt idegen nyelvű feljegyzések kigyózó soraiban
titkok nyitja, feketében: jelek, hosszú, soktagú számjegyek, zérókkal, tize-
des pontokkal, négyzetekből épített rovatok, pirosan, zölden, bejegyzések:
szemüveges nyugodt arcok, lapozgató csontos fehér kezek fejtegetik a titkot:
keményfogású, csontszín lapokra csorog: számok, ábrák, formulák, körök,
szögek, milliós számsorok, zérókkal, tizedes törtekkel.

hajnalonként sem tűnt börtönnek
minden nyújtózva, ébredést halogatva aludt
nagy fényes ablakok didergő bizalmatlansággal
nézik a derengést
üres balkonok
négy fekete fenyő
tűnődve illegeti magát a halastó fodrozó vizében
háromszor megrázkódva
búcsút int tűnő tejfehér ködfelhőnek

Az őrség láthatatlanul veszi körül az épületet.
huszonnégy órán át éber férfitekintetek néznek farkas-
szemet az épülettel, figyelve mozgást, neszeket, ugrásra készen
a börtönlakó sohasem látja őreit

tekintetüket érzi
bőrén, bőr alatt

Sejti: mozdulatait figyelik
Érzi: mindenthalló fülek hallgatják szavait, sottogását
Tudja: ismerik minden gondolatát
Sejti: itt, valahol közelben, gyönyörű rendben, szak-

szerűen, dossziék sorakoznak, adatokkal, fényképekkel, levelek, iratok fényképmásolataival, hangszalagok, feljegyzések, minden: amit írt, mondott, gondolt, érzett, tett

Érzi: megnőttek szemei, csillogó szemet látnak, figyelőt, nappal, éjszaka

Tudja: megnyíltak fülei, soha nem hallott neszeket hall, minden róla elhangzó szó fülébe jut

Heteken, hónapokon át láthatatlan szemek, mindenthalló fülek jelenlétét sejtí, érzi, tudja, miközben újrafogalmazza védbeszédét, kimondani a kimondhatatlant s újra szerkeszti, s ismét, újra meg újra, mert nem meggyőző.

(ceruzasorok: Az indítás így nem jó, nem az, aminek szántam. kétéves kényszerpihenő és három külföldi út élménye indította el bennem a kifejezés kényszerének ezt a formáját, / részletek élnek bennem, végleges formában, s egész szakaszok, megoldatlanul, az élmény és megírása egyformán nyugtalanít, / most is.)